

REFLEXIÓK RADNÓTI SÁNDOR KASSÁK-
TANULMÁNYÁHOZ

Mivel a tanulmány szerzője név szerint aposztrofál, mégpedig kritikailag, mert elinulasztottam Kassákat elhelyezni a magyar szocialista avantgard irodalom történetében, kénytelen vagyok előljáróban egy személyes jellegű nyilatkozatot tenni. Nem áll az, hogy a magyar szocialista avantgard történetét helyeztem volna irodalomtörténeti munkásságom középpontjába. Munkásságom középpontjába én a magyar szocialista irodalom történetének kutatását helyeztem, tekintettel mindig a nemzetközi szocialista irodalom fejlődésére. Az első lépéseknél kiderült azonban, hogy ez az irodalmi áramlat megfejthetetlen marad akkor, ha a „nagyrealista” esztétika tételeire támaszkodva mint antirealista (nem-realista) jelenségeket kiiktatjuk az egész folyamatból a nem-hagyományos formai struktúrákban jelentkező irodalmat, művészetet. A szocialista eszmeiségű avantgard rehabilitálása azért töltött be munkásságomban látszólag nagy helyet, mert ez a rehabilitáció — mint az az irodalmárok előtt jól ismert — hosszú évek széleskörű elméleti-esztétikai küzdelmeinek folyamatában lehetett csak végbe (s amely folyamatnak az én észrevételeim természetesen csak szerény részét képezték).

Ma már, úgy tetszik, a nagyrealizmus-iskolán belüli vélekedés a realista módszer és a realiztikus forma szerves összefüggéséről (amely lényegében Schiller esztétikai nézeteinek interpretálására megy vissza) megszűnt, a realizmus „orientációs érték kategóriává” vált, s az iskola legjobb képviselőinek kritikai érvelésében realistának minősülnek Semprun, Peter Weiss, a magyar film új hulláma, stb., vagyis olyan jelenségek, amelyek a korábbi kategóriák alapján ezt az elismerést aligha szerezhették volna meg.

Mármost ehhez képest én a saját munkásságomban az avantgard kutatását parciális mozzanatnak, előkészítő-akadályfelszámoló tevékenységnek tekintem. Ezzel függ össze a szerző

másik megjegyzése, hogy ugyanis az avantgarddal való beható foglalkozásom ellenére „szinte szót sem ejt”-ek Kassákról. Az „elhallgató . . . kritikai magatartásmód” szemrehányásában implicite az van benne, hogy én valószínűleg kitudom Kassákot a szocialista irodalomból. Annak azonban, hogy keveset írtam Kassákról, (noha többet, mint amiről Radnóti láthatólag tud), tárgyas, objektív okai vannak. Többek közt az elméleti-esztétikai kérdések tisztázására irányuló törekvés kényszerű időbeli elhúzódaása.

Mindamellet nem tagadhatom: Kassák nem azt az ideáltípust testesítette meg *egykor* számomra, mint pl. Bertolt Brecht, aki az éles osztályharcok idején művészete középpontjába az osztályszerűen meghatározott ember viszonylatait állította, vagy József Attila, aki az osztályharc konkrét viszonylataiban elhelyezkedő ember költői átlényegítésén keresztül haladt egy nem elmosódott társadalmi-ideológiai alakzatú egyetemesebb jövő-kép megépítése felé. A szocialista irodalom története felmérésének viszont éppen ez az utóbbi ága kötött le egy ideig elsősorban, időben is rövid — alig egy évtizedes — irodalomtörténészkedésem során. Mindamellet ma már úgy vélem: ezzel a metodikával nem látható át a kassáki mű teljes nagysága és méretei, s úgy gondolom, hogy a kassáki életműben felhalmozott ideológiai-esztétikai értékek pozitív szándékú elrendező értékelése nélkül nem lehet igazán átértenünk magát a *szocialista* irodalom nagyívű kibontakozását. Ebben Kassáknak sajátos, de fontos helye van.

Ma is az a véleményem: akik a kassáki modellt tartják a 20. századi magyar irodalom fő áramlatindítójának, elhanyagolják éppen az osztályszempontokat a művészetben, de ugyanakkor nem mentesek egy sajátos ideológiai orientációtól, amely egyre inkább egzisztencialista jelleget ölt. Ez a megállapítás azonban nem elégséges. Csak erre támaszkodva nem lehet megfejteni sem Kassák, sem egyetlen más művész titkát sem.

Hasznosnak látnám, ha a tanulmány szerzője fentebbi „önbírálatomat” kritikának is felfogná. Tanulmányvát, amint

Ő mondja: *tertium daturj*át ugyanis én *primum datur*nak látom. Ebben megerősít terminológiájának természete is. Bizonyos ideologikus-filozófiai törekvések mostanában előszeretettel nyúlnak vissza olyan fogalmakhoz, mint a munkásmozgalom állandó *önkritikája*, mint a *lehetőség*, a *kontinuitás*, *tertium datur*, stb., amelyeknek egy része a húszas évek eleje marxista filozófiai kereséseire megy vissza, itt próbálja meg-
lelni az ún. antropológiai vagy társadalomontológiai marxista szemlélet igazi éltető gyökereit. Mármost kétségben vagyok afelől, hogy a *Marx*tól is idézhető, de *Korschtól* is származtatható *önbíráló* kategóriája, amely a szerzőnél a címben, az érvelésben és a végkövetkeztetésekben egyaránt szerepel, mondhatni dominál, alkalmas műszó, fogalom-e a kassáki titok megfejtésére. Nem válik-e ezzel a kritikus maga is azzá a „legfejlettebb embertípussá”, amelyet a művész *Kassák* esetében oly élesen bírál?

Radnóti tartózkodik attól, hogy — úgymond — konkrét politikai nyilatkozatok idézésével holmi irodalmi denúnciánként értelmezze a *Kassák*-művet; de egész érvelési rendszerében szinte teljesen immanensen „irodalom-szociológiai” módon jár el, anélkül, hogy megállapításait valahova, pusztá kijelentéseken túl — egy-két vers idézésén túl — lehorgonyozná. Az általánosítás ilyen sűrítményc az azonban maga is elvonttá és — igazságtalanná válik. Nem véletlen, hogy a dolgozatot nem kíséri tudományos apparátus.

Kassák költészetének értéke, hatása nemcsak ideologikus töltéséből, szemléleti perspektívájából magyarázható, s még az sem biztos, hogy bíralt eszmeisége mindenütt és mindenkinél hasonló érzületet és gondolatokat váltott ki, azonosnemű, költészetet inspirált. Az irodalmi hatás sohasem evidens és közvetlen, csupán az epigonoknál az. *Kassák* lírai-próza művének vívmányai-leleményei, sajátos újszerű világlátása jelentősége nem „prope nihil”, ellenkezőleg igen nagy. Szinte hajlok afelé, Radnóti Sándor véleményével szemben, hogy elismerjem sokban azt az erjesztő hatást, azt az indító impulzust, amelyet *Bori* tulajdonít *Kassák* költészetének a huszadik

századi magyar lírában. Anélkül, hogy őt ezen irodalom fő iránya indítójának tartanám egyúttal. Vonja csak ki a szerző Kassákot modern irodalmunkból, meg fog-e tudni magyarázni életműveket, áramlatokat, fontos jelenségeket? Alig hiszem. Hogy a magyar irodalom ilyen szempontból még nincs feldolgozva, arról nem Kassák tehet. Az őt „leíró” irodalomtörténeti szándékokkal szemben hitele megszerzéséhez az irodalmárok értő munkájára is szükség van.

Arra gondolok tehát, hogy a szerzőnek tovább kellene lépnie a csak ideologikus metodikájú bírálaton, ha behatóan foglalkozik majd Kassákkal, szinte teljes fordulatot kellene végrehajtania Kassák, az újító, az inspirátor, a formateremtő, a vereségek tudatában is küzdő, a kemény tartású művész megértésében. (Emberi tartása, amelyről oly szépen ír Vas István az *Új Írás* 1969/3. számában, nem oly csekély jelentőségű, mint azt Radnóti Sándor hiszi.)

Kassák útja — nagyon elvontan kifejezve — a magyar munkásmozgalomban benne rejlő erőt és gyengeségeket sajátos módon és szinten képviselte, törekvései, teljesítménye a magyar szocialista irodalom jelentős fejezetét teszi ki. Személyiségét műve a 20. századi magyar irodalom nagy egyéniségei sorába emeli. Méltó arra, hogy se primum, se secundum — hanem valóban tertium daturként méltassuk.

ILLÉS LÁSZLÓ